

**Daszewski, Wiktor Andrzej /
Sztetyło, Zofia**

**Relikty hellenistycznej Nea Paphos w
badaniach Polskiej Misji
Archeologicznej**

Studia i Materiały Archeologiczne 8, 5-13

1991

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiktor Andrzej Daszewski

Zofia Sztetyllo

RELIKTY HELLENISTYCZNEJ NEA PAPHOS
W BADANIACH POLSKIEJ MISJI ARCHEOLOGICZNEJ

Badania Polskiej Misji Archeologicznej w Nea Paphos na Cyprze kojarzone są zazwyczaj z odkryciami dekoracji mozaikowej towarzyszących dwu badany obiektom architektonicznym: rzymskiej budowli rezydencjonalnej, znanej też pod nazwą Willi Tezeusza, od imienia głównego bohatera na jednej z figuralnych dekoracji mozaikowych, oraz odsłanianemu w ostatnich latach rzymskiemu obiektowi, tzw. Domowi Ajona, którego nazwę przyjęto również od jednego z figuralnych przedstawień mozaikowych¹. Walory artystyczne mozaik odkrytych przez Misję Polską w Paphos, ich unikalny charakter i znaczenie dla rozwoju dekoracji mozaikowych zarówno na Cyprze, jak też w innych zakątkach Imperium Rzymskiego, ukierunkowały badania Misji Polskiej, zobligowały niejako charakterem znalezisk do prowadzenia dalszych badań objętego koncesją rejonu Maloutena.

To ukierunkowanie badań nie oznaczało jednak ich jednostronności, tym bardziej, że zarówno materiał zabytkowy, jak i relikty architektury odsłaniane w trakcie prac wykopaliskowych niejednokrotnie przywoływały świetny okres przeszłości Nea Paphos z epoki hellenistycznej. Okres ten, z wielu przyczyn obiektywnych, w tym także z przyczyn, które ukierunkowały badania Misji Polskiej, znany jest w przypadku Paphos słabiej od okresu rzymskiego. Należy jednak dodać, iż niemal każdy rok przynosi nowe, niekiedy bardzo interesujące dane. Z badań prowadzonych dotychczas nad dziejami Nea Paphos okresu hellenistycznego należy wymienić przede wszystkim prace nad topografią historyczną tego miasta, zapoczątkowane przez K. Nicolaou² i rozwinięte przez J. Młynarczyk³. Zmierzały one poprzez rejestrację reliktyw architektury hellenistycznej Nea Paphos, jak też innego rodzaju znalezisk przy szerokim wykorzystaniu źródeł epigraficznych i literackich do rekonstrukcji nie tylko topografii, ale szerzej, roli Nea Paphos w okresie trzech ostatnich stuleci poprzedzających naszą epokę.

Nie jest to zadanie łatwe. W przeciwieństwie do dość licznych zabytków ruchomych: hellenistycznej rzeźby, ceramiki, lampek, monet, relikwów samej architektury zachowało się niewiele, a identyfikacja wielu z nich następuje z poważnymi trudnościami, i często ma charakter hipotetyczny. Znane są jednak zarysy samego miasta wyznaczone relikwami murów miejskich, usytuowanie i przybliżone wymiary portu z zachowanymi resztkami falochronu, usytuowanie nekropoli i tzw. nekropoli grobów królewskich, wczesnych grobowców Ayia Salomoni i Ayios Lambrianos w północnej części miasta, nekropoli wschodniej oraz północnej, relikwity komór grobowych na wzgórzu Fabrika, jak też lokalizacja leżącego tamże hellenistycznego teatru. Znany jest antyczny akropol ze śladami zabudowy hellenistycznej na wzgórzu Fanari dominującym nad rejonem Maloutena nie tylko ze względu na samo wzniesienie, lecz także z uwagi na posadowioną tam latarnię morską. Znane jest jedno z sanktuariów, a mianowicie podziemne sanktuarium Apollina Hylatesa oraz tak istotne elementy hellenistycznej Nea Paphos, jak: przebieg ulic, ich szerokość oraz wielkość kwartałów ulicznych, przeznaczonych pod zabudowę mieszkalną. Słabiej natomiast znamy budownictwo mieszkalne zarówno z okresu zabudowy najwcześniejszej, tj. z IV-III wieku p.n.e., jak też z okresu poprzedzającego rzymski okres dziejów miasta, tj. od II wieku p.n.e. do I wieku n.e.

Dotychczasowy przebieg prac wykopaliskowych Polskiej Misji Archeologicznej w Nea Paphos, mimo wspomnianej wyżej koncentracji badań nad rzymskim okresem dziejów Nea Paphos, pozwolił na zgromadzenie danych umożliwiających podjęcie przynajmniej dwu problemów istotnych dla badań nad hellenistyczną Nea Paphos: wyznaczenie przebiegu ulic i określenie charakteru zabudowy mieszkalnej. W pierwszym wypadku było to możliwe dzięki przeprowadzonym licznym sondażom weryfikacyjnym, w drugim zaś, poza sondażami, najwięcej danych przyniosły ostatnie trzy kampanie wykopaliskowe obejmujące swym zasięgiem nie tylko Willę Tezeusza i Dom Ajona, lecz także obszar na południe od Willi, zawierający wcześniejszą zabudowę.

Pozostałości czterech ulic biegnących ze wschodu na zachód oraz jednej, biegnącej z północy na południe korespondują z odkrytymi pozostałościami ulic odsłoniętych przez archeologów cy-

pryjskich na obszarze zwanym Ktisto, przylegającym od północy do Maloutena i teoretycznymi ustaleniami zarówno przebiegu ulic Nea Paphos, jak też wielkości mieszkalnych insul. Odkryciom na obszarze objętym badaniami polskimi towarzyszy także odkrycie relikwów domów mieszkalnych z okresu hellenistycznego i rzymskiego. Pozwala to na stwierdzenie, iż zasadnicze założenia urbanistyczne, a przede wszystkim siatka ulic wytyczona w okresie powstawania i najważniejszego etapu rozwoju miasta były respektowane także w okresie rzymskim. Nie wyklucza to oczywiście zmian i przekształceń dokonywanych przez budowniczych okresu rzymskiego, jednakże należy podkreślić, że w pierwszym okresie panowania Imperium Rzymskiego na Cyprze Nea Paphos zachowała swoje główne założenia urbanistyczne wypracowane już pod koniec IV wieku p.n.e.

Z okresu powstania i pierwszej rozbudowy hellenistycznej Nea Paphos pochodzą relikty wydobyte w trakcie prac sondażowych, przeprowadzonych w trzech miejscach. Pierwszym z nich był sondaż przeprowadzony w pierwszej kampanii wykopaliskowej pod kierunkiem profesora Kazimierza Michałowskiego w 1965 roku w południowo-wschodniej części objętego badaniami obszaru, na którym później odkryto Willę Tezeusza⁴. Odsłonięto wówczas relikty domu mieszkalnego posadowionego na podłożu skalnym, pochodzącego z końca IV, początku III wieku p.n.e. Za takim datowaniem przemawiał skarb srebrnych monet Aleksandra Wielkiego i Filipa Arridajosa, znaleziony pod posadzką, oraz fragmenty wczesnohellenistycznej ceramiki, szczególnie czarnopokostowanej, towarzyszące odsłanianiu pozostałości architektury.

Drugi z sondaży przeprowadził współautor niniejszego opracowania, kierujący od 1966 roku pracami Misji. Sondaż otworzono w części północno-zachodniej, pod pomieszczeniem R.2 Willi Tezeusza. W wyniku przeprowadzonych prac odkryto relikty architektury wczesnohellenistycznej⁵. Analogicznie datowane relikty odkryto w sondażu przeprowadzonym na zachód od zachodniego korytarza Willi Tezeusza. Poziomy użytkowe towarzyszące reliktom architektury, najprawdopodobniej o mieszkalnym charakterze, korespondowały z poziomem, pod którym zachowały się fragmenty czarnoglazurowanej ceramiki attyckiej oraz monety Ptolemeusza I Sotera, umożliwiające datowanie relikwów architektonicznych ze śladami wyprawy tynkowej na najwcześniejszy okres zabudowy miasta. Technika budowlana zachowanych relikwów wydaje się potwierdzać ich datowanie. Mury

wykonane były na zaprawie ziemnej z miejscowego, łupanego, wapiennego tworzywa i posadwione zostały bezpośrednio na calcu⁶.

Trzeci z istotnych dla poruszanego zagadnienia sondaży wykonano w północnej części Domu Ajona w 1966 roku. Odkryto tam depozyt kuchennej i stołowej ceramiki hellenistycznej zarówno produkcji miejscowej, jak też importowanej, wśród której na szczególną uwagę zasługują naczynia tzw. West Slope Ware oraz Eastern Sigillata A. Fragmentaryczny charakter zachowanych tam murów nie pozwala na szerszą ich analizę, jednakże usytuowanie architektury zgodne jest z przebiegiem wspomnianych wyżej ulic Nea Paphos.

Nieco inny charakter miały znaleziska towarzyszące sondażowi wykonanemu w 1977 roku pod posadzką mozaikową w północnej części westybulu /R.69/ Willi Tezeusza⁷. W najniższej warstwie o charakterystycznym brunatnoczerwonym zabarwieniu, leżącej bezpośrednio na skalnym podłożu, znaleziono ślady paleniska, gliniany tygiel odlewniczy do odlewów metalurgicznych, duże ilości szlaku oraz fragmenty ceramiki od końca IV wieku p.n.e. do drugiej połowy II wieku p.n.e. Materiał ceramiczny z warstw górnych pochodzi z okresu pierwszej połowy I wieku p.n.e., co może wyznaczać okres funkcjonowania pomieszczenia z paleniskiem i tygłem. Można więc przypuszczać, a przypuszczenie takie potwierdzają inne dane archeologiczne, że mamy do czynienia z relikdami warsztatu odlewniczego. Za takim przypuszczeniem przemawiają znaleziska szlaku w innych sondażach przeprowadzonych w obrębie Willi Tezeusza, m.in. w południowej części perystylowego dziedzińca. Należy także wspomnieć o licznych znaleziskach kamiennych form odlewniczych do produkcji hellenistycznych monet i pochodzących z nich odlewów samych monet, analogicznych znaleziskach na terenie wykopalisk cypryjskich w obrębie Willi Dionizosa, oraz o dotychczasowym stanie badań nad produkcją monetarną Paphos⁸.

Wnioski ogólne, które można wyciągnąć z przedstawionych powyżej analiz prac sondażowych obejmujących swym zasięgiem najwcześniejszy okres funkcjonowania miasta pozwalają na następujące konstatacje: obszar Maloutena, objęty badaniami Polskiej Misji, był w okresie od końca IV wieku p.n.e. pokryty zabudową o charakterze mieszkalno-warsztatowym, której towarzyszyły charakterystyczne dla wewnątrz mieszkalnych lub rzemieślniczych, wyposażonych także w narzędzia pracy /tygłe odlewnicze/, przedmioty codziennego użytku

/ceramika kuchenna lub stołowa tego okresu, importowana bądź produkcji miejscowej/. Nie odkryto natomiast, co nie oznacza braku takich obiektów, zabudowań o charakterze kultowym bądź reprezentacyjnym. Standard odsłoniętych relikwów architektonicznych: brak dekoracji malarskiej i wystroju rzeźbiarskiego przemawia za uznaniem badanego regionu za część niezbyt zamożnej dzielnicy mieszkalno-rzemieślniczej, na miejscu której w okresie wczesnorzymskim wzniesiono znacznie bardziej reprezentacyjne obiekty mieszkalne.

Ostatni okres dziejów hellenistycznej Nea Paphos odsłoniły fragmentarycznie wykopaliska polskie na południe od południowego skrzydła Willi Tezeusza, na osi głównych pomieszczeń tegoż skrzydła⁹. W latach 1986-1988 odkryto tu zespół pomieszczeń usytuowanych w dwu rzędach w układzie wschód-zachód, przylegających od południa do ulicy o tym samym ukierunkowaniu, od północy zaś przeciętych późniejszą zabudową rzymską. Od wschodu przylegają one do prostokątnego dziedzińca perystylowego. Szerokość jego portyku wynosi ponad 3 m. Pełne rozmiary perystylu oraz dziedzińca nie są jeszcze znane. Skrzydło wschodnie, dłuższe, ma prawdopodobnie ponad 15 m. Wymiary te mogą jednakże ulec skorygowaniu w miarę postępu prac wykopaliskowych. Perystylowy dziedziniec nie zachował śladów trwałej posadzki, zachowała się jedynie ubita ziemia, starannie natomiast wykonany został sam stylobat i jego kolumny.

Stylobat wzniesiono z ociosanych, regularnych bloków kamiennych o szerokości 0,52 m. Kolumny wykonane zostały z lokalnego, porowatego kamienia i tworzą je bogato profilowane bazy, gładkie trzony oraz jońskie kapitele. Całość była starannie otynkowana.

Kolumny zniszczone w czasie trzęsienia ziemi odsłonięte zostały w pozycji leżącej, ułożone prostopadle do stylobatu skrzydła wschodniego, tj. w kierunku ze wschodu na zachód. Trzony kolumn wykonane były z 2-3 bębnow o średnicy około 0,38 m, zwężających się nieznacznie w górnej partii kolumny, przy kapitelu. Wysokość kolumn wraz z kapitelami osiągała wymiary 2,20-2,25 m. W narożniku południowo-wschodnim osadzona była kolumna sercowata, znaleziona w pozycji pionowej w pobliżu narożnika stylobatu.

Niektóre interkolumnia zamykała kamienna balustrada, której płyty osadzone były w wyłobieniach trzonów kolumn. Płyty te zachowały się in situ w pobliżu stylobatu, pomiędzy zwalonymi ko-

lumnami portyku. O istnieniu pierwszego piętra świadczy charakter zawaliska powyżej poziomu kolumn i płyt balustrady. Innym dowodem są także liczne nity żelazne o dwu standardach szerokości, wskazujące na zastosowanie drewnianych konstrukcji architrawu i pierwszego piętra. Większość nitów zachowała się na poziomie stylobatu, w pobliżu stojących in situ profilowanych baz kolumn.

Pomieszczenia oskrzydlaające dziedziniec miały różną wielkość, a ich właściwe rozmiary ustalą prawdopodobnie przyszłe kampanie wykopaliskowe. Zróznicowane są także mury ścian zachowanych pomieszczeń. Dominujący wydaje się być rodzaj muru o szerokości 0,53 m, co równa się jednemu ptolemejskiemu łokciowi królewskiemu. Ten rodzaj muru wznoszono z bloków różnej wielkości pokrywanych wapiennym tynkiem i posadowionych na odsadźce z regularnych, starannie opracowanych bloków kamiennych.

Na niektórych fragmentach ścian zachowały się pozostałości dekoracji malarskiej. Utrzymana ona była w konwencji malarstwa strukturalnego. Cokół w najniższej partii muru oddany był poprzez poziome, jednobarwne pasy. Można wyróżnić kolory: szaroniebieski, zielony i czerwony. Powyżej strukturę muru imitowały barwne, prostokątne pola w wymienionych wyżej kolorach, poprzedzające reliefowe, wykonane w stiuku ortostaty. Z wyższych partii ścian pochodzą prawdopodobnie fragmenty dekoracji malarskiej o motywach linearnych, również naśladujące przestrzenną strukturę murów. Jak na razie plan odsłanianego obiektu nie może być w pełni odtworzony, lecz rozległość kompleksu, bogactwo wystroju malarskiego i rzeźbiarskiego pozwalają przypuszczać, iż mamy do czynienia albo z obszernym domem mieszkalnym typu perystylowego, albo nawet z obiektem o charakterze publicznym.

Nie w pełni też, biorąc pod uwagę stopień zaawansowania prac wykopaliskowych, można odtworzyć historię samego obiektu. Wśród znalezisk ruchomych przeważają przedmioty codziennego użytku, do których należą: ceramika kuchenna i stołowa, lampki, terakoty, stemple ceramiczne, brązowe i żelazne gwoździe. Większość tych zażytków należy związać z okresem funkcjonowania obiektu. Okres ten zamyka się w ramach chronologicznych od późnego II wieku p.n.e. do wczesnych lat drugiej połowy I wieku n.e. Mielibyśmy więc do czynienia z obiektem późnohellenistycznym i wczesnorzymskim, zniszczonym w wyniku trzęsienia ziemi. Świadczy o tym charakter zwaliska murów, układ leżących kolumn portyku oraz przykrycie rumowiska warstwą zasypu ziemnego powstałego po samej katastrofie.

Z zasypu ziemnego w okresie późniejszym wydobywano materiał budowlany dla potrzeb budowniczych Nea Paphos, co zakłócało stratygrafię wtretami materiału młodszego chronologicznie od omawianego obiektu. Dla potrzeb budowniczych wykorzystano też ruiny zniszczonego trzęsieniem ziemi budynku. Świadczy o tym cysterna rzymska, wbudowana w narożnik południowo-wschodni portyku po przednim odsunięciu na boki pozostałości starszych reliktyw, m.in. wzmiankowanej wcześniej sercowatej kolumny narożnej.

W trakcie budowy południowego skrzydła Willi Tezeusza dotarło prawdopodobnie do ruin późnohellenistycznego domu i przecięto je na wysokości apsydy /R.40/ i sal R.39 i R.48. W przeciwieństwie do reliktyw architektonicznych zabudowy wczesnohellenistycznej o ubogim standardzie, w omawianym przypadku mamy do czynienia z obiektem o standardzie znacznie wyższym, co wyraża się w bardziej monumentalnym założeniu oraz w bogatszym wystroju wnętrza. Obiekt ten jest wyraźną ilustracją przemian, jakie zaszły w rozwoju dzielnicy badanej przez Misję od okresu powstawania miasta do czasów wczesnego cesarstwa.

Z okresem późnohellenistycznym i wczesnorzymskim związane są też dwa inne zespoły. Ich funkcja jest mniej wyraźna, ze względu na większy stopień zniszczenia, spowodowany niewątpliwie budową Willi Tezeusza, w czasie której niszczone lub adaptowano relikty wcześniejszej zabudowy. Wspomnieć tu należy o dwu kompleksach częściowo zachowanych w dwu insulach wyznaczonych przecięciem ulicy biegnącej z północy na południe oraz ulicy biegnącej ze wschodu na zachód. Kompleksy te wykryto w niższych warstwach w trakcie prac prowadzonych w północnym i wschodnim skrzydle Willi Tezeusza.

Jednym z kompleksów był zespół pomieszczeń leżących wzdłuż ulicy usytuowanej północ-południe. Ich otwory drzwiowe prowadziły właśnie na tę ulicę. Za takim ukierunkowaniem przemawiają także wyloty kanałów połączonych z ulicznym burzowcem. Dwa rzędy pomieszczeń o niewielkich rozmiarach zachowały się w postaci zniszczonych fundamentów lub ich odsadzek. Materiał zabytkowy pochodzący z badanego kompleksu datowany jest na okres późnohellenistyczny i sięga do I wieku n.e. Przemawia to za datowaniem kompleksu na ten właśnie okres.

Podobny kompleks odsłonięto na południe od ulicy ukierunkowanej ze wschodu na zachód, ale i w tym przypadku bliższe określenie jego funkcji nie jest na razie możliwe¹⁰.

Z hellenistycznymi dziejami Nea Paphos, poza relikdami architektury, należy także wiązać niektóre znaleziska rzeźb¹¹. Odkryte one zostały głównie w czasie wcześniejszych kampanii wykopaliskowych. Poza niewątpliwym powstaniem niektórych z nich w okresie późnohellenistycznym, trudne jest ich powiązanie z określonymi budowlami hellenistycznymi. Stanowią one jednak dobitne świadectwo wysokiego stopnia rozwoju ekonomicznego Nea Paphos, wyrażonego m.in. zapotrzebowaniem mieszkańców Paphos na dekorację rzeźbiarską o znacznych walorach artystycznych.

PRZYPISY

¹ W.A. Daszewski, Figural Mosaics from Paphos. Subjects, Style and Significance, w: W.A. Daszewski, D. Michaelides, Mosaics Floors in Cyprus, Ravenna 1988, s.11-78; W.A. Daszewski, D. Michaelides, The Guide of the Mosaics Floors from Paphos, Nicosia 1988. Por. także W.A. Daszewski, La mosaïque de Thèsee. Etudes sur les mosaïques avec representation du labyrinthe de Thèsee et de Minotaure, Nea Paphos III, Varsovie 1977.

² K. Nicolaou, The Topography of Nea Paphos, w: Mélanges offerts à Kazimierz Michałowski, Warszawa 1966, s.561-601.

³ J. Młynarczyk, Remarks on the Town Plan of Hellenistic Nea Paphos, w: Proceedings of the 2nd International Congress of Cypriote Studies, Nicosia 20-25 April 1982, Praktika, Leukosia 1985, s.317-325. W druku jest także pełniejsze opracowanie J. Młynarczyk będące dysertacją doktorską Autorki: Nea Paphos w okresie hellenistycznym, wydawane w serii wykopaliskowej Nea Paphos, vol.III.

⁴ K. Michałowski, V. Karageorghis, Chronique des fouilles à Chypre en 1965, BCH XC, 1966, s.355-358; K. Michałowski, Poland 4/140, 1966.

⁵ W.A. Daszewski, A preliminary Report on the Excavations of the Polish Archaeological Mission at Kato Nea Paphos in 1966 and 1967, RDAC 1968, s.61.

⁶ J.w.

⁷ W.A. Daszewski, V. Karageorghis, Chronique des fouilles à Chypre en 1977, BCH 102, 1978, s.927-930; W.A. Daszewski, Nea Paphos 1977, "Etudes et Travaux" XII, 1983; RDAC 1984, s.302-303.

⁸ W.A. Daszewski, Uwagi na temat produkcji monet w okresie ptolemejskim i wczesnorzymskim na terenie Paphos i Aleksandrii, w: Starożytna Aleksandria w badaniach polskich, Warszawa 1977. Por. także K. Nicolaou, Discovery of a Ptolemaic Mint at Nea Paphos, Proceedings of the First International Congress of Cypriot Studies,

Nicosia 1972, s.121 i nast.; K. Nicolaou, Paphos, vol.I. A Ptolemaic Coins Hoard, Nicosia 1976.

⁹ BCH 110, 1986, s.860; BCH III, 1987.

¹⁰ Szersze omówienie reliktywów wczesnorzymskich: W.A. Daszewski, Z. Sztetyło, La région de Maloutena avant la construction de la Ville de Thésée, RDAC, 1988, 2, s.195-203, pl.LVIII-LX.

¹¹ Ogólna prezentacja zabytków rzeźby por.: W.A. Daszewski, Z. Sztetyło, Rzeźba z Nea Paphos, "Studia i materiały Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 7, 1989, s.89-106.

Do tysiąclecia kultury Krety w epokę brązu, nazwanej przez Artura Evansa minojską, przekazały światu nowoczesnemu niezłomne bogactwo wytworów sztuki i kultury materialnej po blisko stu latach prac wykopaliskowych na tej wyspie. Przed archeologami stało zadanie opracowania tych różnorodnych zabytków i odczytanie na ich podstawie dziejów społeczeństwa, które je tworzyło i posługiwało się nimi.

Powstała coraz więcej publikacji i opracowań, niektóre dziedziny otrzymały już monografię, np. architektura, groby, metalurgia, różne rodzaje ceramiki naczyńowej¹. Punktem wyjścia są źródła archeologiczne, od 1953 r. także interpretacje tekstów pisma linearnego B, odczytanego w archaicznej odmianie języka greckiego, skomplikowana sprawa o ich właściwe datowanie. Chodzi o to, czy należały w Knossos do okresu PM II/1450-1400 p.n.e./, jak dowodził ich odkrywca, Artur Evans, czy też były znacznie późniejsze /z ok. 1375 r. p.n.e. /, czyli z okresu PM III A-2, jak twierdzi R.L. Paleney². Trzeba pamiętać, że chronologia zaproponowana przez Artura Evansa ma jednakowe magis spore zooleryków.

Specjaliści stawiają sobie coraz ambitniejsze pytania. Spora stawa starania opiewanych przedmiotów zaczyna się ukazywać czołwiek-twórca tej minojskiej kultury. Np. studium P. Warrens³ rzuciło światło na producentów kamiennych naczyń, V. Kenns⁴ zainteresował się wytwórcami gemm, niektórzy historycy sztuki próbowali nam przybliżyć salarzy fresków⁵.

Kultura minojska rozwijała się coraz świetniej, pokonując bez trudu niepożądane przeszkody. Jej twórcy wyszli zwycięsko z kataklizmu, który wstrząsnął życiem mieszkańców Krety ok. 1700 r. p.n.e. Mikranci w epokę wydarzeń w połowie XV wieku p.n.e. stracili na jakiś czas równowagę i znaleźli się pod władzą przybyszów z "błken".